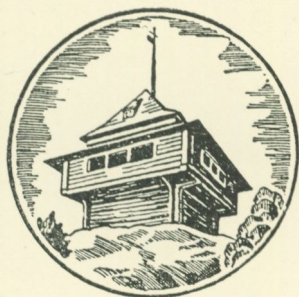

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1937**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1937

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

*Årsbokens omslagssidor med motiv från Älvrosgården
och Högloftet på Skansen äro utförda efter
fotografier av Olof Ekberg.*

Tryckt i gravyrtryck hos

Victor Pettersons Bokindustriaktiebolag, Stockholm 1937

KUNGLIGT DUKFRAGMENT I NORDISKA MUSEET

av Elisabeth Thorman

Sjuttonhundratalets svenska tillverkning av damastduktyg torde i avsevärd grad ha burits upp av det från hovet visade intresset. En ansenlig förbrukning av duktyg kom i detta höga hushåll i fråga, och detta av en anledning, vilken ovillkorligen kastar en skugga över t. o. m. den mest plikttrogna åldfru: det oansvariga sätt, på vilket man förfor med dessa kostbara och förnäma vävnader. Över lakejer, fatburspigor och tvätterskor m. fl. har vederbörande åldfru haft ringa makt. Det är ej nog med, att som "sletet" och "obrukeligt" betecknas duktyg, vilket endast ett par år förut är nyinköpt; av listorna på "förkombne" föremål framgår, att exempelvis servetterna försvunno icke alltid en och en, men mycket ofta dussinvis.

Dessa omständigheter, i och för sig beklagliga, bli för svenska utövare av damastväveriets ädla konst till ovärderlig fördel. Icke en eller annan gång, men årligen gör hovet beställningar. Dessa, som från och med 1741 uteslutande hade gällt Flor, taga året 1774 sin början även vid den Gäfverbergiska verkstaden i Gävle.

Vissa omständigheter göra det antagligt, att ett dukfragment i Nordiska museets ägo står i närmaste sammanhang med det duktyg, vilket man i Gävle årligen (någon gång två gånger om året) under perioden 1774—1798 hade glädjen och äran att få leverera till fatburen på Stockholms slott.

Redan den 9 februari 1774 kunde mästern Gäfverberg underätta Gävle hallrätt om "at han till hösten skall få prästera för Kongl. Hofwet et wackert partij duktyg — —". Den högst hedrande beställningen har tydligen kommit tidigare än han väntade;

redan den 15 april har kontraktet skrivits, den 18 april utanordnas ett förskott på 1000 daler silvermynt (3000 d. kopparmynt), vilket mäst^r Gäfverberg kvitterar i Gävle den 21 april, och den 23 juli är arbetet i gång.

Av beställningen, vilken gällde 14 dukar och 28 dussin servetter, lämnades större delen, 9 dukar och 16 dussin servetter, den 1 november, då äldfrun Sara Kiesmecker erkänner deras mottagande. Man frågar sig för övrigt ovillkorligen på vad sätt detta duktyg, som blev färdigt först under sensommaren eller den tidiga hösten, kunde hinna blekas före den 1 november? Att resten, 5 dukar och 12 dussin servetter, lämnades först den 8 juli 1775 (mäst^r Gäfverberg tycks personligen ha överbringat detta), betyder däremot, med hänsyn tagen till den långa blekningstiden, icke något oförklarligt uppskov. Äldfrun erkänner mottagandet samma dag; enligt hennes "sömmarlönsräkning" av den 18 september 1775 har hon för de 5 dukarna fått 5 daler stycket, för servetterna 5 daler dussin^{et}.

Mäst^r Gäfverberg kan den 10 december 1774 meddela Gävle hallrätt, att det kungliga duktyget har avgått och att han "haft den lyckan at icke allenast vinna fullkoml. Approbation därå, utan ock fått mottaga en än större requisition för högben:te Kongel. Hof. Rätten betygade sit nöije deröfwer". I själva verket hade ett nytt kontrakt skrivits den 14 november.

För sina nya betydande beställningar stod mäst^r Gäfverberg väl rustad, ej minst tack vare den "bredstol", som hade anskaffats, och som den 30 maj 1773 beskrives som "nyligen inrättad". Bredden på det duktyg, som här vävdes, var imponerande, hela 5 alnar, d. v. s. 3 m. (Flor kan f. ö. samtidigt uppvisa ett duktyg av ännu anseⁿligare bredd, nämligen 6 $\frac{1}{4}$ alnar, d. v. s. 3,75 m.).

Ytterst fåordiga äro såväl mäst^r Gäfverberg själv som Gäfle hallrätt angående detta kungliga duktyg. I sin redogörelse för 1775 upptar mäst^r Gäfverberg:

St.	alnar		Srmt
12	108	Damast Duk Dräll för Kongl. Hofwet 1	
		Bredd à 8 d.	864
432	D:o	Drälls Servietter för dito à 4 d.	1728
			2592

Longf. Gartenbäume 1722
Lebend.

[illegible]

Bild 1. Mäster Halfvard Gäfverbergs räkning till Stockholms slotts fatbur av den 8 juli 1775. Hovstatsräkenskaperna, Slottsarkivet.

Bild 2. "Svea wapen". Fragment (bården) av duk, troligen från mäster Halfvard Gäfverbergs damastmanufaktur i Gävle. Nordiska museet 114,135.

Bild 3. "Svea vapen". Fragment (mittpartiet) av duk, troligen från mästare Halfvard Gåfverbergs damastmanufaktur i Gävle. Nordiska museet 114,135.

Vid samtliga senare årsredogörelser till kommerskollegium nämner mästern Gåfverberg aldrig hovet. Och enda gången Gåvle hallrätt hänvisar till den heder, vilken bevisats stadens högt ansedda manufaktur, är i fabriksberättelserna för året 1776: ”— och Fabriqueuren Gåfverberg nästan allenast eller endast hållit sig wid Linne Arbetet för Kongl. Håfwet”.

Att det Gåfverbergska duktyget på högsta ort fick ett så högt anseende, att så länge manufakturen är i gång — till året 1798 — beställningar ständigt ingingo, framgår alltså på intet sätt av de till kommerskollegium inlämnade redogörelserna. I stället lämna hovstatsräkenskaperna klara och utförliga uppgifter. Den 20 nov. 1781, ett par månader före sin död, har mästern Gåfverberg skrivit sitt nionde kontrakt med den kungliga fatburen.

I kontraktet mellan mästern Gåfverberg och den kungliga fatburen har utan tvivel duktygets mönster varit beskrivet; intet kontrakt är emellertid bevarat från hans tid. Det är först en räkning av den 8 juli 1775, som i detta avseende ger ett meddelande. Det framgår därav att mästern Gåfverberg — liksom Flor — begagnar det mönster, som i redogörelsen från Flor av år 1741 betecknas som ”Sweriges Wapn”. Räkningen, jämför bild 1, är av följande lydelse:

”Kongl. Fateburen, Debet

Enligit Contrackt af den 15 Aprill 1774 Lefwererat resten af det däruti Specificerade duktyg, neml:n Fem sty:n Dammast dräls dukar med stora strö Kronor och Swea Wapen mittuti samt begiärning, hwarje duk 5 al:r bred, 9 al:r long, gör 45 al:r à 24 D:r

D:r 1080

12 dussin el:r 144 sty:n Dammast dräls Servietter med smäre strö Kronor och begiärning hwarje Serviet 6 qwarter bred 7 qwarter long à 11 1/2 D:r styck

D:r 1656

Summa K:rmt D:r 2736

Stockholm d. 8 Iulij 1775

H. Gåfverberg.”

Den beskrivning, som här ges, passar fullständigt in på mönstret i Nordiska museets dukfragment, bild 2—3. ”Swea

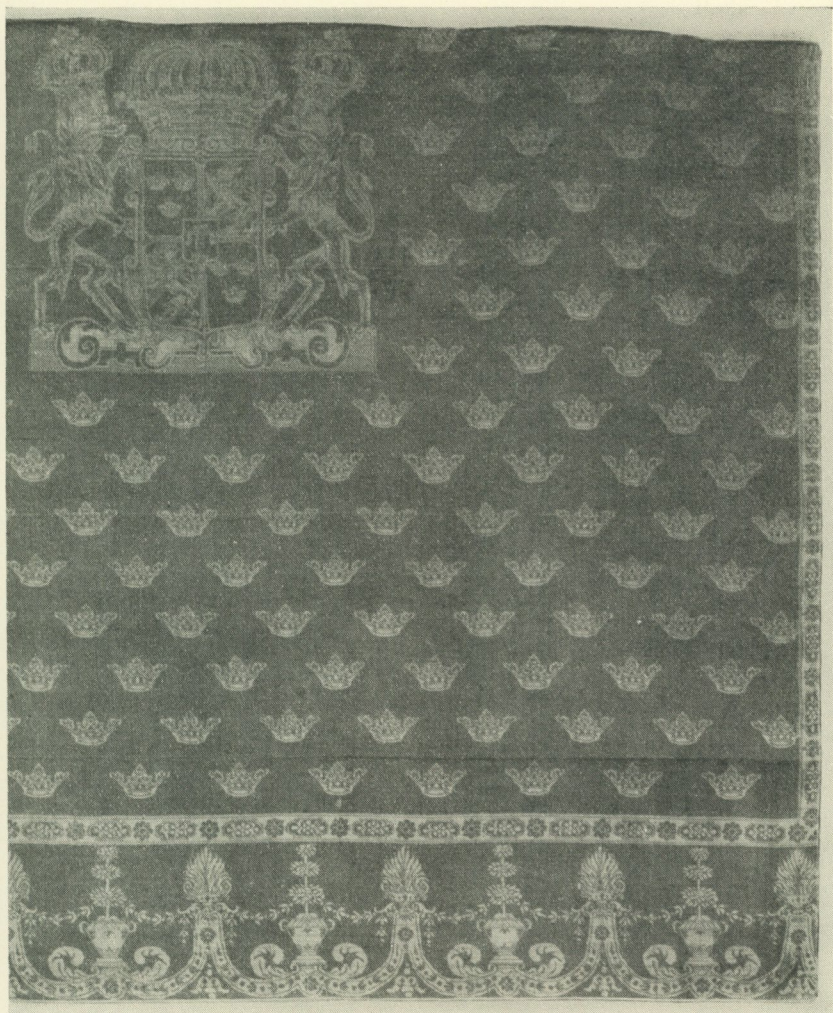

Bild 4. "Sveriges wapen". Fragment av duk från Flors damastmanufaktur. Privat ägo. Foto Nordiska museet.

Wapen" är det av konung Gustaf III med förkärlek begagnade vasavapnet; vi finna detsamma på det samtidiga duktyget "Sveriges Wapn" från Flor, bild 4 (katalogen för damastutställningen i Stockholm 1936, nr 11). Då Flor för sitt duktyg begagnar sig av en äldre bård,¹ har man, där dukfragmentet är vävt, tydligen låtit teckna en ny sådan; ett stiltypiskt gustavianskt drag i densamma utgör den virade stav, vilken inramar bårdens graciösa buketter. Denna bård blev senare populär i mycket hög grad och användes flitigt så väl vid Vadstenamanufacturen som av enskilda vävare. I mästare Gustaf Hellgrens mönstersamling (hos godsägare Widlund, Tranjerds-torp) går den under benämningen "gamla hofbigjärningen".

Duktygets material är hälsingelin och ovillkorligen tycks av denna omständighet slutsatsen kunna dragas, att en av de båda norrländska manufakturerna är dess ursprungsört. Men bevisligen är det ej från Flor. Enligt den granskning som godsägare Widlund vid Gävleutställningen underkastade detsamma, kan varken i spånad eller vävnad överensstämmelse påvisas med duktyget från Flor (vilket just den gången kunde klarläggas). — Om det Gäfverbergiska duktyget äro vi hittills fullkomligt ovetande; ännu har ingen enda duk eller servett med full bestämdhet kunnat påvisas som härrörande från verkstaden i Gävle. Två förödande eldsvådor (åren 1776 och 1869) ha låtit allt det duktyg förgås, till vilket en gång det Gäfverbergiska namnet knöt sig. I katalogen för Gävleutställningen, dit Nordiska museet med älskvärt tillmötesgående utlånat fragmentet, infördes det därför, såsom nr 67 under rubriken "Flor eller den Gäfverbergiska verkstaden".

Andra möjligheter för detta duktygs ursprung låta sig knappast tänkas. Vadstena, som från och med år 1783 väver duktyg i helbredd, begagnar sig icke av hälsingelin. Duktyg, även i helbredd och med Sveriges vapen, har i mars 1774 för hovets räkning inköpts av brukspatron J. Hierpe; av vissa uppgifter tycks dock framgå, att det här är fråga om utländsk vara. Varken i kommerskollegii eller manufakturkontorets arkiv finns från dessa år upp-

¹ Tagen i bruk för det kungliga duktyget "strödda kronor", omtalat redan 1742. Katalogen för damastutställningen i Nyköping 1935, nr 1.

Bild 5. Servett från Vadstena damastmanufaktur omkring år 1800. Troligen kopia av servett tillhörande "Swea wapen" från den Gäfverbergiska verkstaden i Gävle. Privat ägo. Foto Nordiska museet.

gift om någon annan svensk manufaktur än de tre ovannämnda, där ett duktyg av den höga kvalitet, som här erfordrades, kunde framställas.

Nordiska museets dukfragment (något avklippt) visar en bredd av endast 2,59 m. och har alltså ej tillhört de allra första årens kungliga duktyg, vars dukbredd uppgives till 5 alnar. Det har däremot tillhört det duktyg om $4\frac{1}{2}$ alnars bredd (2,70 m.) vilket man redan samma år vävde vid Flor och rätt snart även i Gävle, och vilket befanns så lämpligt, att en övervägande del duktyg senare vävdes i denna bredd. — Av mästare Gäfver-

bergs beskrivning på servetterna till "Swea Wapen" framgår, att här endast har kommit ifråga "smäre strö Kronor och be-giärning". Tydligen har man lika litet här som i konung Adolf Fredriks kröningsduktyg framställt vapnet i så förminskad form, att det fått rum på servetten (jämför förf., "En rest av konung Adolf Fredriks kröningsduktyg" i Nationalmusei årsbok för 1936).

I detta sammanhang bör erinras om en servett på damastut-ställningen i Stockholm 1936 (nr 55), vars mönstring är fullt överensstämmande med mäster Gäfverbergs beskrivning och vars bård är densamma som dukfragmentets, bild 5. Men den är från Vadstena manufaktur och från omkring år 1800 (ovanligt nog bär den invävd dåvarande verkmästarens, D. Heitz, signatur, och torde alltså vara vävd av, kanske även för honom). Synnerligen troligt är, att den är en kopia av en servett, utgången från mäster Gäfverbergs verkstad och tillhörande samma "Swea Wapen" som Nordiska museets dukfragment, vilket i sitt kungliga skick, sin utsökt tecknade bård och sin omsorgsfulla och goda teknik torde få anses som ett prov — och ett ypperligt sådant — från den Gäfverbergska verkstaden i Gävle.